

Tsjernobylulykken og Norge – katastrofe eller lærepenge?

Michael 2011;8:5–18.

Den 26. april 1986 eksploderte en reaktor ved atomkraftverket i Tsjernobyl i Ukraina. Radioaktivt nedfall spredte seg over store avstander. På grunn av vindretningene kom en del av dette inn over Norge. Trøndelagsfylkene og Valdres ble særlig hardt rammet. Konsekvensene av nedfallet for liv og helse var uklare, men 25 år senere kan man åpenbart konstatere at skadevirkningene for folkehelsen i Norge var begrensede. Innenfor landbruket er det fortsatt grunn til årvåkenhet, især med hensyn på sau og rein på fjellbeite.

Norske myndigheters og fagmiljøers håndtering av Tsjernobylulykken avdekket imidlertid klare svakheter i norsk forvaltning. Ulykken inntraff dessuten på et tidspunkt da forvaltningen var utillatelig sårbar, blant annet på grunn av samtidig regjeringskrise, at nøkkelpersoner var bortreist, og på grunn av sammenfall av personskifter i viktige stillinger innenfor beredskapen. Det oppsto derfor atskillig forvirring og krisestemning på flere områder og nivåer. Blant annet ble befolkningens tillit til utsagn fra sentrale helsemyndigheter tynnslett.

Den 10. januar 2011 ble viktige nøkkelpersoner fra politikk, forvaltning og helsevesen i 1986 samlet til et aktørseminar i Det norske Videnskaps-Akademi for å se tilbake på hva som skjedde for 25 år siden, sammen med medisinhistorisk kompetente samtalepartnere. Lydopptak av seminaret samt ordrett utskrift er deponert i Riksarkivet, mens et redigert referat er publisert i dette nummeret av tidsskriftet *Michael Quarterly*¹.

1 Larsen Ø, Evensen SA, Gradmann C (red.) Tsjernobylulykken 1986 – hvordan reagerte norske myndigheter og fagmiljøer i dagene og månedene etter 26. april 1986? *Michael* 2011;8:19-143.

Tsjernobyl og Norge

Da det gikk galt med en atomreaktor ved kraftverket i Tsjernobyl i Ukraina i den daværende Sovjetunionen den 26. april 1986, levde vi fortsatt i den kalde krigens dager. Informasjonen gjennom «jernteppet» var både begrenset og selektert. Derfor gikk det flere dager før man i Vesten fikk greie på hva som egentlig hadde hendt, på tross av at rutinemessige målinger av radioaktivitet hadde vist at noe uvanlig var på gang.

I Norge hadde man denne senvinteren en spesiell politisk situasjon, i og med at storting og regjering hadde befunnet seg i hardt vær med diskusjoner om den økonomiske politikken. Debatten gikk høyt, ikke minst i media. Klimaks inntraff den 29. april 1986, da den konservative regjeringen ledet av Kåre Willoch måtte gå. Taburettene ble overtatt av en regjering fra venstresiden under Gro Harlem Brundtland 9. mai 1986. Andre problemer hadde vansker med å vinne gehør.

De øverste helsemyndighetene hadde også sin oppmerksomhet henvendt andre steder da ulykken inntraff, ettersom både statsråden, Leif Arne Heløe, og helsedirektør Torbjørn Mork befant seg på møte i Verdens helseorganisasjon (WHO). Medisinalråd Anne Alvik var på ferie i Tunisia. Tilfellet ville dessuten at det blant andre ansvarlige personer var nyansettelser og personskifter pr. 1. mai 1986, slik at flere nøkkelpersoner var helt ferske i sine stillinger.

Det hører også med til bildet at de tidlige maidagene i Norge ofte er en tid da mye står stille på grunn av vårmånedens fridager. Mange nordmenn kopler ut og enten reiser bort eller tenker på mer nære ting enn det som skjer i verden omkring.

Både for befolkningen og for media kan det dessuten vanskelig å skille viktig fra uviktig, stort fra smått og fjernt fra nært. F eks. i disse vårukene var mange opptatt av den nasjonale Melodi Grand Prix som hadde vært avholdt i Stavanger 22. mars 1986, og i april var det oppkjøring til den internasjonale European Song Contest-finalen i Bergen 3. mai 1986, der alles yndling Sandra Kim (14) vant med livsglade *J'aime la vie*.

En hendelse av langt mer alvorlig karakter var drapet på Sveriges statsminister Olof Palme 28. februar 1986. Lokalt hadde nordmennene allerede fått sin dose katastrofestoff disse vårmånedene gjennom Vassdalen-ulykken 5. mars 1986 da 16 soldater omkom i snøras. Her gikk diskusjonene om ansvarsforholdene lenge høyt og preget mediabildet.

Det var ikke gitt at en ny sak utenfra umiddelbart skulle vinne kampen om oppmerksomheten.

Forvaltningskrise, kunnskapskrise, informasjonskrise – og tillitskrise

På aktørseminaret gikk det tydelig fram at Tsjernobylulykken kom på et uheldig tidspunkt når det gjaldt den politiske styring. Det er trolig riktig å bruke ordet *forvaltningskrise*. Imidlertid var begge de ansvarlige sosial-(og helse-)ministre, henholdsvis avgående statsråd Leif Arne Heløe (h) og påtroppende Tove Strand (Gerhardsen) (a) enige om at for den praktiske håndteringen av ulykken hadde regjeringsskiftet nok ikke så stor betydning, kanskje ikke noen betydning i det hele tatt,

På lavere nivåer ble det imidlertid avdekket en rekke uheldige forhold. Forbindelseslinjene mellom Helsedirektoratet og deres underliggende etater var for eksempel basert på en allerede den gang høyst antikvert teknologi med rundskriv utsendt pr. B-post. Forholdet mellom helsemyndighetene og deres sakkyndige støttespillere, i dette tilfelle Statens institutt for strålevern (SIS), var for øvrig anstrengt. Ved seminaret ble det dessuten antydnet at daværende sjef ved SIS, Johan Baarli, som dedikert forkjemper for atomkraftverk i Norge, ikke var så interessert i å maksimere farene ved radioaktivt nedfall fra uhell ved slike kraftverk.

Av hva man hørte på seminaret, virket det dessuten som om man sentralt i Oslo var famlende når det gjaldt hvem som skulle samarbeide med hvem, blant annet fordi de ulike aspekter ved ulykken falt inn under flere departementer og etater.

Det forelå imidlertid også en *kunnskapskrise*. For det første fordi man fikk opplysningene så fragmentarisk, og for det annet fordi en stor del av de kunnskapene man hadde om radioaktivt nedfall og virkningen av dette, stammet fra tiden med de sovjetiske atombombep prøvene på Novaja Semlja fra 1955 og utover. Disse erfaringene lot seg ikke benytte som direkte sammenlikning. Dessuten innså man at det måleutstyret og de måle metodene man den gang hadde brukt, nå var utdaterte.

Det bidro også at kunnskaper om nedfall var fordelt på flere institusjoner med ekspertstatus. Viktig i denne forbindelse var Norges geologiske undersøkelse (NGU) i Trondheim. Der tok man på egen hånd kontakt med utenlandske kolleger (figur 1) og satte i gang feltundersøkelser. Seminaret bekreftet at disse undersøkelsene antakelig hadde større relevans enn de myndighetene i Oslo hadde basert sine tiltak på.

Informasjonen som kom fra NGU ble åpenbart meget viktig for opinionsdannelsen. Det man i ettertid kan gjøre seg tanker om, er hvilken betydning det hadde at nyhetsjournalisten fra NRK, Jan Høst, den 2. mai 1986, midt oppe i Tsjernobylkrisen, overtok sin nye stilling som informa-

Figur 1: Kart over gammastråling i Sverige, målt fra fly i dagene etter Tsjernobylulykken og umiddelbart skaffet til veie av NGU. (Kartet er velvilligst stilt til disposisjon av Jan Høst, NGU.)

sjonssjef ved NGU. Hadde ikke den aktive informasjonssjefen fortsatt et snev av nyhetsjournalisten i seg? Aktørseminaret bekreftet dette.

At det forelå en *informasjonskrise*, ble snart klart. Folk ventet på informasjon fra myndighetene. Men den var lenge både vag og undertiden selv-motsigende, noe som i stor grad skyldtes at de som skulle informere hadde lite erfaring på området.

Da det var blitt klart at det forelå radioaktivt nedfall i et omfang som gjorde det nødvendig å definere en faregrense, oppsto spørsmålet om hvordan denne skulle settes. Dessuten var ikke faregrense og tiltaksgrense det samme. Det sa seg selv at jo lavere grensen ble satt, desto mer omfattende måtte tiltakene bli. På grunn av radioaktivitetens biologiske virkninger ville imidlertid ikke alle individer i samme område være like utsatte, avhengig av blant annet hvilket inntak de hadde av potensielt forurenset vann eller slike matvarer som hadde størst forurensningsgrad. På grunn av den lange tiden mellom en lav eksponeringsgrad og eventuell helseskade, ville også aldersfordelingen blant de utsatte gruppene ha betydning. Dette var det vanskelig å informere om, ikke minst fordi temaet stråling og stråleskader var emosjonelt ladet.

Den sørsamiske befolkningen som holder til i grensetraktene fra Polarsirkelen og sørover til nordre del av Hedmark, teller ca. 1000 individer. For dem er reindrift hovednæring og sammenbindende kulturfaktor. Sørsame-nes kjerneområde var nettopp de distriktene i Norge som ble mest rammet av nedfallet fra Tsjernobyl. Nedfallet ble derfor oppfattet som en reell trussel for hele det sørsamiske miljøet. Da myndighetene innså dette, tenkte man over faregrensene en gang til og kom til at det var forsvarlig å heve faregrensen med en faktor på ti, uten at det nødvendigvis ville skje noe med helsen. Dette var det vanskelig å forklare for befolkningen.

I løpet av de 25 år som er gått siden Tsjernobylulykken, har både historiens og glemselens slør senket seg over mye av det som hendte, men noe som mange husker, er hvordan myndighetene slo kontra og faregrensen plutselig forandret seg. Kunne man da stole på den informasjon man fikk? Det er ikke tvil om at dette, i tillegg til alt annet man hørte om uenige eksperter, bidro til å skape en alvorlig *tillitskrise*.

At informasjonen sviktet og tilliten sank, skjønnte man nokså umiddelbart. Derfor satte Sosialdepartementet ned et utvalg 19. juni 1986, ledet av den garvede sosiologiprofessoren og politikeren Gudmund Hernes. Allerede 21. august 1986 avga utvalget den 239 sider tykke innstillingen *Informasjonskriser*² som, på bakgrunn av en analyse av et omfattende infor-

2 NOU 1986:19.

Figur 2: Hernesutvalgets innstilling.

masjonsmateriale og mediadekning, munnet ut i klare anbefalinger for å takle slike hendelser i framtida (figur 2). Forslagene gikk ut på å utarbeide en generell beredskapsplan for informasjonskriser. Utvalget foreslo at Statsministerens kontor blir gitt det politiske ansvaret for å sette en slik beredskapsplan i verk når behovet melder seg, at Statens informasjonstjeneste får ansvar for logistikk og bemanning og at Helsedirektoratet får egen informasjonsmedarbeider. Under seminaret konstaterte man imidlertid at disse rådene bare i liten grad var blitt fulgt opp i ettertid.

Krise i kontekst

Sett i retrospekt er det kanskje tillitskrisen som huskes best. Man forventet autoritativ informasjon fra sentralt hold, men det endte med at man ikke stolte på den. Dette utløste forskningsprosjekter, blant annet ved NTNU i Trondheim, der Soilikki Vettenranta disputerte i 1998 på fjernsynsdekningen av ulykken³.

En av grunnene til at tilliten til informasjonen ble svekket, var at annen informasjon med til dels annet innhold ble gjort tilgjengelig av alternative ekspertmiljøer, slike som NGU. Lokale målinger ble for eksempel foretatt i Valdres. Forsøk på å sette munnkurv på dem som ville informere om disse prøveresultatene, kunne ikke annet enn å forsterke mistilliten til myndighetene i Oslo.

Informasjon gjennom media må også tolkes i sin samtidige kontekst. I 1986 var den politiske presse på vei ut. Man var imidlertid vant til å forholde seg til at saker var silt og ble sett gjennom politiske briller. Både Aftenposten (h) og Arbeiderbladet (a) burde leses for å få balansert informasjon om samme sak.

En annet moment er at nyhetsdekningen i seg selv var i omforming. I 1986 var det fortsatt meldingene om hendelsene som var viktigst, ikke for eksempel hva noen følte eller fryktet. «Du»-journalistikken var ikke så utviklet som 25 år senere.

Dessuten var prioriteringene i nyhetsbildet ofte annerledes. Et eksempel på dette er Aftenpostens forside 29. april 1986 (figur 3). Vel er det en notis om ulykken der, men regjeringsskrisen er hovedoppslag. Neste dag, 30. april 1986, burde avisen ha rikelig bakgrunnsstoff, men da er notisen på forsiden enda mindre. Tsjernobyl er henvist til baksiden, riktignok med et stort oppslag. *Lokalpressen* prioriterte annerledes. Den lille Trønder-Avisa brakte nytt fra NGU og bidro sterkt til å svekke respekten for det som kom fra hovedstaden.

3 Vettenranta S. *Making sense of Chernobyl nine years after: TV News reception study of the environmental disaster*. Trondheim: NTNU, 1998.

LES

1. LEDELSEN

Alene i ledelsen
være i stand til
at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Tryk og
distribution

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Der er en ledelse
i Aftenposten, og den
er i stand til at styre

Regjeringens nye kurs

Ap. svarte nei

Regjeringens nye kurs
er en klar og tydelig
meddelelse til alle
partier i Stortinget. Den
siger, at regjeringen
ikke vil gå med på
et samarbeide med
Venstre og Høyre.
Regjeringen vil
fortsette med sin
politiske kurs, og den
vil ikke gi opp sin
forpliktelse til
arbeidsmarkedet og
arbeidende folk.

Det er klart og tydelig

Regjeringen vil

fortsette med sin

politiske kurs, og den

vil ikke gi opp sin

forpliktelse til

arbeidsmarkedet og

arbeidende folk.

Det er klart og tydelig

Regjeringen vil

fortsette med sin

politiske kurs, og den

vil ikke gi opp sin

forpliktelse til

arbeidsmarkedet og

arbeidende folk.

Det er klart og tydelig

Regjeringen vil

fortsette med sin

politiske kurs, og den

vil ikke gi opp sin

forpliktelse til

Alvorlig sovjetisk reaktor- ulykke

En alvorlig ulykke har skjedd i en sovjetisk reaktor. Det er en alvorlig ulykke, og den kan ha alvorlige konsekvenser. Det er en alvorlig ulykke, og den kan ha alvorlige konsekvenser. Det er en alvorlig ulykke, og den kan ha alvorlige konsekvenser.

Tele- X: Konkret program- forslag

En konkret forslag til et program for Tele- X. Det er en konkret forslag, og det kan ha konkrete konsekvenser. Det er en konkret forslag, og det kan ha konkrete konsekvenser. Det er en konkret forslag, og det kan ha konkrete konsekvenser.

Fakta om krig

Fakta om krig. Det er en fakta om krig, og det kan ha fakta om krig. Det er en fakta om krig, og det kan ha fakta om krig. Det er en fakta om krig, og det kan ha fakta om krig.

"Det koster mindre å kjøpe"
Høberg
115100
MANPOWER

**Tolv
Kola-
baser**
Kola-baser
Kola-baser

**Nordens største utvalg
i kjølestatoffer:**
Molstad
Kjølestatoffer

**STRANDEN OG
INDRE OSLOFJORD**
Stranden og Indre Oslofjord

Kobenhavns beste hotellservice
RING: 02-535760

Figur 3: Aftenpostens forside 29. april 1986.

Til Tsjernobyl-sakens kontekst hører også den tradisjonelle periferisentrum-motsetningen i Norge. På seminaret gikk det klart fram at «trønderne vant» i opinionen. Den langt mer smidige forvaltningen i Trøndelagsfylkene kom også bedre ut av situasjonen enn man gjorde i det tungroddede Oslo.

De studiene som ble referert på seminaret av informasjonens innvirkning i Norge, var i hovedsak basert på *norsk* informasjon og hvordan den ble mottatt. Det ble vist til dokumentasjon som bekrefter innflytelsen på opinionen. Det hadde imidlertid vært interessant om man også hadde fått høre noe om eventuell innflytelse av informasjon *direkte fra utlandet*. Det er ikke sikkert at dette den gang ville påvirket opinionen i særlig grad, men utenlandske nyheter med annet innhold og annen vinkling enn den norske, kunne tenkes å *nøre opp under mistillit* til den norske informasjonen.

Etermedia var nemlig også under forandring. 1986 er et punkt på en tidslinje også her. Vi bør især tenke på *radioens* rolle. Man kom den gang paradoksalt nok lengre ut i verden enn på 2000-tallet når man skrudde på radioapparatets knotter og lot viseren sveipe over skalaen. Mellombølgens *Radio Lux* brakte i mange år populærmusikken til norsk ungdom. Mange nordmenn med språkkunnskaper og politisk interesse hørte ikke bare på den norske statskanal NRK eller på lokalradioene som var begynt å komme på lufta etter at kringkastingsmonopolet i Norge var blitt opphevet i 1981, men også på utlandet. Den vesttyske *WDR* framstilte verden sett fra den ene siden av Berlinmuren, og den sterke *Deutschlandsender* brakte DDR-versjonen ledsaget av smektende dansemusikk fra den andre siden. *BBC* lot seg høre, og ikke minst den danske *Radioavisen* og Sveriges *Nytt från TT*.

I 1986 hadde NRK-fjernsynet fortsatt stort sett monopol, men det var begynt å komme fellesantenneanlegg med flere kanaler å velge i. I Østfold og andre grensenære strøk hadde Sverige-antenne vært å se på svært mange hus helt fra 1960-årene. Dette har betydning for Tsjernobyl-saken, blant annet fordi meldingene i utenlandske media ofte var mer dramatiserende. Hva skulle man da tro på? Når norske nyheter ikke stemte?

Det hadde vært nyttig om dette aspektet hadde blitt drøftet nærmere ved seminaret, ikke minst med tanke på kommende informasjonskriser om saker som vil bli dekket gjennom det store antall ulike fjernsynskanaler som på 2000-tallet kommer inn i majoriteten av norske hjem via parabolantennener og kabelanlegg. Hvordan vil informasjon fra norske myndigheter til norske borgere eventuelt kunne demme opp for dette?

Tidende

Abisen med egen pakkedisk

Sekretariat: Einarud Plassen

Spørredelene: Halvord Størksen

Felgen med hjelp til selvhjelp: FOLKEPARAPLYEN MOT RADIOAKTIVT NEDFALL

Sjokkrapporter fra Sørøst-Felgen demonstrerer den katastrofale tilstanden i folkeparaplyen i Norge. Paraplyen gir ly for tusenvis på opplyst fare, men i tillegg, og er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

På grunn av den store risikoen for å bli rammet av radioaktivt nedfall, er det viktig å ha en folkeparaply. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

Denne folkeparaplyen er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

Denne folkeparaplyen er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

Sverige — en oppskrytt nasjon:

SVENSKE-KUA EI PYSE

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

P2 UTEN RADIO!

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

SØREBØ I GRØNT - med svake overtoner Krogh-utstråling på 2,8 megawatt

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

En svensk kua er en oppskrytt nasjon. Den er utstyrt med en viktige funksjon: den holder deg trykkløst mot radioaktivt nedfall.

Figur 4: Flåklupa Tidende (Stilt til disposisjon av Jan Høst, NGU og gjengitt fra Vi Menn (udatert)).

Krise og kultur

I 1980-årene hadde man nylig gjennomlevd 1970-årene som et protest-tiår med opprør mot autoriteter. Dette er en kulturell faktor som nørte opp under skepsisen når det nå var autoritetene man skulle høre på.

En atomulykke er dessuten ikke en hvilken som helst ulykke, på grunn av de kulturelle konnotasjonene som knytter seg til atombombetrussel, stråling og strålingskonsekvenser. Bølgene hadde gått høyt i Norge om hvorvidt vi skulle ha kjernekraft eller ikke, så man hadde hørt mye om faremomentene ved atomulykker. Dette trigget eksistensiell angst og ble innhold i mange slags tanker. Hvem kunne vi stole på, hvem ikke?

Atomfrykten fikk også en metafysisk dimensjon. Tsjernobyl ble f. eks. skjønnlitterært tema for en ung forfatter (f. 1976) lenge etter ulykken⁴, mens *Flåkløya Tidende* spøkte galgenhumoristisk med folkeparaplyen mot radioaktivt nedfall (figur 4).

Blant de mange spørsmål som kan stilles om Tsjernobylulykkens effekter på norsk kultur, er hvordan den virket inn på vårt *syn på naturen*. Naturens sterke posisjon i nordmenns verdensbilde er ikke minst dokumentert empirisk av Fugelli og Ingstad⁵. Nedfallet rammet våre forestillinger om naturen som det rene og opprinnelige. Nå var det nettopp naturen som var blitt rammet. På den annen side stimulerte Tsjernobylulykken interessen for *naturvern* og dreide den fra det romantiske over mot det realistiske. Flere steder i Norge er f. eks. skolebarn fortsatt mobilisert for å studere strålingsfare. Figur 5 viser for eksempel en artikkel i avisen *Valdres* fra 2011 om et ungdomsskoleprosjekt for kontroll av radioaktivitet i ville bær i samarbeid med Statens strålevern.

Mye av interessen og innsatsen i de 25 årene som har gått siden ulykken, har dreid seg om effektene på landbruket. Her er det særlig reindrift og sauehold som har fått størst oppmerksomhet. Selv om seminaret dokumenterte tiltakene for økonomisk kompensasjon for disse næringene, er det her likevel overgangen til den kulturelle virkningen på natursynet. Reinen på vidda har nærmest hatt en kultstatus som frihets- og renhetssymbol. Siden 1986 minnes man imidlertid Tsjernobyl hver gang en saftig dyrestek kommer på bordet. Men på grunn av det store omfanget av saueavl i Norge, er det kanskje sauene som er den virkelige taperen når flokkene må bringes til bygds fra fjellbeitene noen uker for tidlig for å nedføres (figur 6).

4 Storholmen I. *Tsjernobylfortellinger*. Oslo: Aschehoug, 2009.

5 Fugelli P, Ingstad B. *Helse på norsk: god helse slik folk ser det*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2009.

Figur 5: Ungdomsskoleelever i Valdres kontrollerer radioaktivitet i ville bær 25 år etter Tsjernobylulykken. (Valdres 22.1.2011)

Krise og konsekvenser

Det lå utenfor aktørseminarets rammer å se på alt det som skjedde videre. Sikkert er det imidlertid at ulykken åpnet våre øyne for mange problemer. Ledelse i kriser var åpenbart et felt der man trengte mer kunnskaper, og som vitenskapelig fagområde fikk dette et løft og retningslinjer ble publisert⁶. Prosjekter vedrørende nedfallets og strålingens biologiske virkninger ble satt i gang ved flere forskningsmiljøer, men en nærmere omtale av dette hører ikke hjemme her.

Det kom fram av seminaret at helsedirektør Torbjørn Mork i 1986 hadde hatt en nøktern holdning til de mulige konsekvensene av Tsjernobylulykken. for folkehelsen i Norge Kanskje skyldtes denne nøkternhet hans faglige innsikt og kloke bedømmelse av situasjonen, kanskje ikke. Men det ble påpekt ved aktørseminaret at han fikk rett.

6 Weiseth L, Kjeserud R. *Ledelse ved kriser*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2007.

Figur 6: Det er først og fremst sauen som viderefører minnet om Tsjernobyl i Bygde-Norge. (Foto: Øivind Larsen)

Tsjernobylulykken var internasjonalt sett en katastrofe. Den rystet verden. Det ble ved seminaret hevdet at det var belegg for at den endog fremmet *glasnost* og *perestroika*, dvs. åpenhet og reorganisering, og dermed bidro til Sovjetunionens fall. Men Tsjernobylulykken ble ikke noen katastrofe for norsk folkehelse og heller ikke for Norge som sådant. Vi var heldige – likevel.

Hva har vi lært?

Eksakt lærdom må være basert på eksakt kunnskap. Aktørseminarmetoden får fram erindringer, erfaringer og meninger hos et utvalg inviterte aktører. Dette er viktig og interessant som illustrasjon til den hendelsen som seminaret dreier seg om. Men metoden er ikke forskning egnet til å rekonstruere et eksakt og fullstendig bilde av virkeligheten. Man må derfor være varsom med å konkludere for bstant, også hva angår hva vi har lært. Hadde

f. eks. utvalget av deltakere vært et annet, eller større, kunne andre synspunkter kommet fram.

Aktørseminaret bekreftet imidlertid at Tsjernobylulykken ble en *lærepenge*.

Forvaltningen bør ha lært noe så elementært som at alle ansvarlige må ikke være bortreist på en gang!

Forvaltningen bør også ha lært at kriseberedskapen må være oppdatert. Informasjon må gis på en gjennomtenkt måte og være slik at folk tror på den – fordi den er riktig. En styrket informasjonsberedskap, slik Hernesutvalget anbefalte, er derfor viktig. Informasjon er blant det som det må øves på.

Det har imidlertid skjedd en god del. Risikoanalyser og beredskapsplaner er blitt utarbeidet. Et velsmurt samarbeid etatene imellom må etableres og vedlikeholdes. Motsetninger må avdempes, simpelthen av hensyn til funksjonen. Vi har lært.

Media bør ha lært at de må skjerpe sitt journalistiske håndverk. Blant annet bør de lære å skille stort fra smått, viktig fra uviktig, ut fra kriterier som er diskutert på forhånd.

Folk flest bør ha lært noe om hvordan forvaltning og informasjon blir til. Og de bør ha lært at skepsis ofte er på sin plass.

Øivind Larsen
Universitetet i Oslo
oivind.larsen@medisin.uio.no

Stein A. Evensen
Universitetet i Oslo
s.a.evensen@medisin.uio.no

Christoph Gradmann
Universitetet i Oslo
christoph.gradmann@medisin.uio.no